



การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา
ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Promoting and Developing the Competency of Buddhist Teachers
according to the 4 Brahmavihara Principles : A Case Study of the
Sunday Buddhist School at Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระเชษฐา จิตตกาโร (อุตะมะชะ), สมชัย ศรีนोक และสุรชัย แก้วคุณ
PhraJetsada Jittgaro (Autamacha), Somchai Srinok and Surachai Kaewkoon
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author, E-Mail: jetsada.aut@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ 2) เปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ครูผู้สอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 116 รูปหรือคน สติติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าความถี่และค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติทดสอบค่าที (t – test แบบ Independent Samples) และข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1. การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.16$) เมื่อจำแนกรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านความสามารถในการแก้ปัญหา ตามหลักพรหมวิหาร ($\bar{X} = 4.30$) รองลงมาคือ ด้านความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตตามหลักพรหมวิหาร 4 ($\bar{X} = 4.29$) ด้านความสามารถในการคิดตามหลักพรหมวิหาร 4 ($\bar{X} = 4.19$) และด้านความสามารถในการใช้เทคโนโลยีตามหลักพรหมวิหาร 4 ($\bar{X} = 3.95$)

ได้รับบทความ: 7 ธันวาคม 2567; แก้ไขบทความ: 10 มกราคม 2568; ตอรับตีพิมพ์: 12 มกราคม 2568

Received: December 7, 2024; Revised: January 10, 2025; Accepted: January 12, 2025



2. การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4
กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
จำแนกตามเพศ พบว่า โดยภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน จำแนกตามอายุ พบว่า
ครูผู้สอนที่มีอายุ ต่ำกว่า 20 ปี โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.12$) ครูผู้สอน
ที่มีอายุ 20-40 ปี โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.23$) และครูผู้สอนที่มีอายุ
41-60 ปี โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.05$) จำแนกตามระดับการศึกษา
พบว่า โดยภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน จำแนกตามประสบการณ์ทำงาน พบว่า
ครูผู้สอนมีประสบการณ์การไม่ต่างกัน โดยภาพรวมและรายด้านทุกด้าน มีการปฏิบัติไม่
แตกต่างกัน

คำสำคัญ: ครูผู้สอนพระพุทธศาสนา, พรหมวิหาร 4, โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์, สมรรถนะ

Abstract

The purposes of this research were: 1) to study the promotion and development of the competency of Buddhist teachers. According to the 4 Brahmavihara principles. Case study: Sunday Buddhist School. Mahachulalongkornrajavidyalaya University and 2) to compare the promotion and development of the competency of Buddhist teachers. According to the 4 Brahmavihara principles. Case study: Sunday Buddhist School. Mahachulalongkornrajavidyalaya University with different genders, ages and working experiences. The population used in this research includes teachers of Sunday Buddhist schools. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, a total of 116 figures or people. Statistics used in data analysis are finding frequencies and percentages, averages, standard deviations. and t-test statistics (t – test, Independent Samples) and data from open-ended questionnaires were analyzed using content analysis techniques.

The research result found that:

1. The promotion of the development of competencies for Buddhist education teachers according to the principles of the Four Brahmaviharas, as a case study at the Sunday Buddhist School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, overall is at a high level ($\bar{X} = 4.16$). When analyzed by specific areas, the area with the highest average is problem-solving ability according to the principles of Brahmavihara ($\bar{X} = 4.30$), followed by the ability to use life



skills according to the principles of the Four Brahmaviharas ($\bar{X} = 4.29$), the ability to think according to the principles of the Four Brahmaviharas ($\bar{X} = 4.19$), and the ability to use technology according to the principles of the Four Brahmaviharas ($\bar{X} = 3.95$).

2. Promoting the development of Buddhist teachers' competence according to the principle of the Four Divine Abodes: A case study: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Sunday Buddhist School. Categorized by gender, it was found that overall and in each aspect were not different. Categorized by age, it was found that teachers under 20 years old had an overall average value at a very high level ($\bar{X} = 4.12$), teachers aged 20-40 years old had an overall average value at a very high level ($\bar{X} = 4.23$), and teachers aged 41-60 years old had an overall average value at a very high level ($\bar{X} = 4.05$). Categorized by education level, it was found that overall and in each aspect were not different. Categorized by work experience, it was found that teachers had no different experiences. Overall and in every aspect, their practices were not different.

Keywords: Buddhist Teachers, 4 Brahmavihara Principles, Sunday Buddhist School, Competency

1. บทนำ

การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 มาตรา 6 ได้กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งการศึกษาถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญที่สุดในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า และเป็นการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม เนื่องจากการศึกษาเป็นกระบวนการที่ช่วยให้คนได้พัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ตลอดเวลา โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคนไทยให้มีความเจริญงอกงาม ทั้งทางด้านสติปัญญา ความรู้ คุณธรรม ความดีงาม ในจิตใจ มีความสามารถที่จะทำงานและคิดวิเคราะห์ได้อย่างถูกต้อง สามารถเรียนรู้ แสวงหาความรู้ตลอดจนใช้ความรู้อย่างสร้างสรรค์ โดยการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ซึ่งในการจัด



กระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องมีการจัดให้สอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของผู้เรียน ช่วยฝึกทักษะกระบวนการคิด การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) ซึ่งครูเป็นผู้มีความสำคัญต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศชาติ จึงมีบทบัญญัติว่าครูซึ่งเป็นบุคลากรวิชาชีพหลักด้านการเรียนการสอน และการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ต้องผ่านระบบการควบคุมเพื่อให้เป็นครูอาชีพ เช่น การให้มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ มุ่งหวังครูวิชาชีพครูมีมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณของวิชาชีพรวมทั้งการพัฒนาวิชาชีพครูเพื่อให้เป็นครูอาชีพอย่างแท้จริง โดยมีกลไกที่จะส่งเสริมให้ครูมีการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง มีระบบการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู และกฎหมายว่าด้วยเงินเดือน มีค่าตอบแทน สวัสดิการและสิทธิประโยชน์อื่น ๆ เพื่อให้มีรายได้ที่เพียงพอและเหมาะสมกับฐานะทางสังคมและวิชาชีพเป็นการเฉพาะ (สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์, ม.ป.ป.)

การนำเอาเรื่องสมรรถนะมาใช้ในการพัฒนาบุคลากรและการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรภาครัฐนั้นมีจำนวนมาก และการศึกษาแนวคิดเรื่อง สมรรถนะ (Competency) เป็นเรื่องที่กำลังได้รับความสนใจจากคนหลายระดับในองค์กร เพราะเป็นแนวคิดให้มีที่เข้ามามีบทบาทต่อการบริหารทรัพยากรบุคคล ให้มีประสิทธิภาพมีคุณภาพมาตรฐาน สมรรถนะเป็นแนวคิดทางจิตวิทยาที่เห็นว่า องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการทำงานนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาของบุคคลเท่านั้นแต่จะเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะอื่น ๆ ของบุคคลด้วยเนื่องจากแนวทางการพัฒนาเนื้อหาของหลักสูตร และแนวทางในการสร้างการเรียนรู้ให้กับนักเรียนเป็นประเด็นที่เชื่อมต่อกับประเด็นอื่น ๆ มากที่สุด ซึ่งการศึกษาประเด็นภาระของครู ในปี 2558 พบว่า จากวันเปิดภาคเรียนทั้งปี จำนวน 200 วัน ครูต้องใช้เวลากับกิจกรรมนอกห้องเรียนที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสอน เช่น การประเมินโรงเรียน การประกวดแข่งขันนอกห้องเรียน กิจกรรมทางวิชาการ การอบรม และอื่น ๆ มากถึง 65 วัน คิดเป็นร้อยละ 32.5 จนเกิดกระแส “คืนครูสู่ห้องเรียน” เพื่อให้ครูและผู้บริหารโรงเรียนมุ่งเป้าหมายการดำเนินงานไปที่การพัฒนาการเรียนการสอนและการยกระดับความสามารถในการเรียนรู้ของนักเรียน (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2563) ครูจะต้องไม่เพียงแต่พร้อมที่จะทำงานในโรงเรียนอย่างเดียวเท่านั้นแต่ต้องพร้อมที่จะทำงานในอาชีพสอน ในองค์กรทุกรูปแบบและพร้อมที่จะรู้เท่าทัน และปรับเปลี่ยนค่านิยมที่เหมาะสมได้ ดังนั้นการพัฒนาสมรรถนะครูจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการศึกษาของไทย ดังนั้นการพัฒนาสมรรถนะด้านการบริหารจัดการชั้นเรียน สมรรถนะด้านการออกแบบการเรียนรู้ สมรรถนะด้านการทำงานเป็นทีม และสมรรถนะด้านการให้บริการที่ดีของการจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับ ผู้ปกครอง ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ประสานความร่วมมือที่ดีให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ



ของสถานศึกษา สร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการจัดการเรียนรู้ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสาขาในสังกัด จำนวน 4 แห่ง ประกอบด้วยโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวัฒนาธาดู กรุงเทพมหานคร, โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวัดไตรสามัคคี จังหวัดสมุทรปราการ (โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.) มีบุคลากร จำนวน 200 รูปหรือคน ซึ่งครูที่ดีควรยึดจรรยาบรรณวิชาชีพครูและประกอบกับควรมีหลักพรหมวิหารธรรมซึ่งเป็นธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ เมื่อใดที่ครูนำหลักพรหมวิหารมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน นักเรียนก็จะเกิดความรัก ความศรัทธาในตัวครู ทัศนคติของนักเรียนต่อครูจะเป็นไปในทางบวก และพร้อมที่จะรับการอบรมสั่งสอนประโยชน์จะเกิดกับตัวนักเรียนมากที่สุด แต่ในปัจจุบันด้วยการะงานของครูที่มากขึ้น อาจเป็นเหตุให้ครูขาดการนำหลักพรหมวิหารมาใช้ เช่น ขาดความเมตตา เป็นการขาดความรักและความหวังดีอย่างแท้จริงต่อนักเรียน ขาดความกรุณา คือ ขาดความสงสารและคิดหาทางช่วยเหลือนักเรียนให้ประสบความสำเร็จอย่างจริงจัง ขาดเมตตา โดยกีดกันไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออกถึงความสามารถเต็มที่ และขาดอุเบกขา คือ ขาดการวางเฉยและเป็นกลางต่อนักเรียน

ด้วยประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจทำการวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นการฟื้นฟูคุณธรรมและจริยธรรมในเด็กนักเรียน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศในอนาคต และการพัฒนาประเทศชาติสู่ความมั่นคงมั่งคั่งและยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เพื่อเปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน



3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้รูปแบบวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research Methodology) ด้วยการศึกษาวิเคราะห์ตัวแปร ประชากรกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มเป้าหมาย และกรอบแนวคิด และนำไปสู่การวิเคราะห์เชิงปริมาณ ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติ (Statistics Analysis) ในเชิงปริมาณ และจากแบบสอบถามปลายเปิด (Open – ended Questionnaire) วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique)

3.2 กลุ่มเป้าหมาย

ครูผู้สอนพระพุทธศาสนา โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้มาโดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 116 รูป/คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) และแบบปลายเปิด (Open - ended) มี 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษาและประสบการณ์การทำงานมีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List)

ตอนที่ 2 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจำแนก เป็นจำนวน 5 ด้าน (1) ด้านความสามารถในการสื่อสารตามหลักพรหมวิหาร 4 (2) ด้านความสามารถในการคิดตามหลักพรหมวิหาร 4 (3) ด้านความสามารถในการแก้ปัญหาตามหลักพรหมวิหาร 4 (4) ด้านความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตตามหลักพรหมวิหาร 4 และ (5) ด้านความสามารถในการใช้เทคโนโลยีตามหลักพรหมวิหาร 4 มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert) 5 ระดับ ดังนี้

5 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับ มากที่สุด

4 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับ มาก

3 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับ ปานกลาง

2 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับ น้อย

1 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับ น้อยสุด



ตอนที่ 3 เป็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

การสร้างและการหาคุณภาพแบบสอบถามดำเนินการ ดังนี้

1. ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์หลักการ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและโครงสร้างแบบสอบถามจากแนวคิดของ บุญชม ศรีสะอาด (2554)
3. ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบสอบถาม
4. นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ตามหลักเกณฑ์ ดังนี้
 - 1 หมายถึง เห็นด้วย เป็นข้อที่นำไปใช้ได้
 - 0 หมายถึง ไม่แน่ใจ เป็นข้อที่ต้องปรับปรุงแก้ไขหรือตัดออก
 - 1 หมายถึง ไม่เห็นด้วย เป็นข้อที่นำไปใช้ไม่ได้ และประเมินความเที่ยงตรงของเนื้อหาที่สอดคล้องกับจุดประสงค์การวิจัยแต่ละข้อ ต้องมีค่าไม่น้อยกว่า 0.50 ขึ้นไป
5. นำแบบสอบถามจากผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขตามผลการประเมินหรือข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จัดทำเป็นฉบับสมบูรณ์ให้มีจำนวนข้อและเนื้อหาที่สอดคล้องตรงกับเรื่องที่วิจัย
6. นำผลจากการทดลองใช้ไปวิเคราะห์หาค่าอำนาจจำแนกโดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์ สหสัมพันธ์อย่างง่ายของเพียร์สัน (Pearson product moment coefficient) หรือวิธี (Item total correlation) นำข้อที่มีค่าสหสัมพันธ์ทางบวกไปเทียบกับค่าวิกฤติ ($X = .05$) โดยใช้เกณฑ์มีค่าตั้งแต่ .20 - 1.00 เป็นข้อที่นำไปใช้ได้ ซึ่งมีค่าระหว่าง .556 - .922
7. นำแบบสอบถามในข้อที่มีค่าอำนาจจำแนกตามเกณฑ์ที่ใช้ได้ไปหาค่าความเชื่อมั่นเป็นรายด้าน และโดยภาพรวมตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) เพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ของความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้เกณฑ์ตั้งแต่ .75 ขึ้นไป มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .98
8. นำแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นตามเกณฑ์ที่กำหนดมาจัดทำเป็นฉบับสมบูรณ์และพิมพ์นำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ทำการวิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ขอนหนังสือจาก หลักสูตรบัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ



2. ส่งแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ จำนวน 116 ฉบับ พร้อมทั้งหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปยังกลุ่มเป้าหมาย
3. เก็บรวบรวมข้อมูลคืนมาให้ครบทั้ง 116 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100 ตามเกณฑ์ แล้วนำมาจัดทำข้อมูลให้มีฉบับสมบูรณ์ทุกฉบับ
4. นำข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลตามโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่อไป

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงาน โดยการหาจำนวนและค่าร้อยละ
2. วิเคราะห์สภาพการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ทั้งโดยภาพรวมรายด้านและรายข้อและนำมาเทียบเกณฑ์ค่าเฉลี่ย 5 ระดับ ตามวิธีการของ ลิเคิร์ท และแปลผล ดังนี้

4.51 – 5.00 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับมากที่สุด

3.51 – 4.50 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับมาก

2.51 – 3.50 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับปานกลาง

1.51 – 2.50 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับน้อย

1.00 – 1.50 หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับน้อยมาก

3. วิเคราะห์การเปรียบเทียบระดับการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามเพศ จำแนกตามอายุ จำแนกตามระดับการศึกษา โดยการทดสอบค่าที (t – test แบบ Independent Samples)

4. วิเคราะห์การเปรียบเทียบระดับการส่งเสริมสมรรถนะการจัดการเรียนการสอนตามหลักพรหมวิหาร 4 ของครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามประสบการณ์การทำงาน โดยวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (F – test แบบ One Way ANOVA) เมื่อพบความแตกต่างอยู่มีนัยสำคัญทางสถิติ ทดสอบความแตกต่างเป็นรายคู่ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ (Scheffe Analysis)

4. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” สรุปผลได้ดังนี้



4.1 การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตารางที่ 4.1 สภาพการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยภาพรวม

(n = 116)

การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอน พระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	ระดับการปฏิบัติ			
	($\bar{X}$)	S.D.	แปลผล	อันดับที่
1. ด้านความสามารถในการสื่อสาร ตามหลักพรหมวิหาร 4	4.08	.54	มาก	4
2. ด้านความสามารถในการคิด ตามหลักพรหมวิหาร 4	4.19	.54	มาก	3
3. ด้านความสามารถในการแก้ปัญหา ตามหลักพรหมวิหาร 4	4.30	.50	มาก	1
4. ด้านความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต ตามหลักพรหมวิหาร 4	4.29	.54	มาก	2
5. ด้านความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ตามหลักพรหมวิหาร 4	3.95	.68	มาก	5
รวมเฉลี่ย	4.16	.49	มาก	

จากตารางที่ 4.1 การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.16$) และเมื่อจำแนกรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือด้านความสามารถในการแก้ปัญหตามหลักพรหมวิหาร ($\bar{X} = 4.30$) รองลงมาคือ ด้านความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตตามหลักพรหมวิหาร 4 ($\bar{X} = 4.29$) และด้านความสามารถในการคิดตามหลักพรหมวิหาร 4 ($\bar{X} = 4.19$) ตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านความสามารถในการใช้เทคโนโลยีตามหลักพรหมวิหาร 4 ($\bar{X} = 3.95$)



4.2 การเปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามข้อมูลทั่วไป

1. เปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามเพศ พบว่า โดยภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน

2. เปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามอายุ พบว่า ครูผู้สอนที่มีอายุแตกต่างกัน

3. การเปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน

4. เปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามประสบการณ์ทำงาน พบว่า ครูผู้สอนมีประสบการณ์การไม่ต่างกัน โดยภาพรวมและรายด้านทุกด้าน มีการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน

5. อภิปรายผลการวิจัย

5.1 การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และเมื่อจำแนกรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือด้านความสามารถในการแก้ปัญหาตามหลักพรหมวิหาร รองลงมา คือ ด้านความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตตามหลักพรหมวิหาร 4 และด้านความสามารถในการคิดตามหลักพรหมวิหาร 4 ตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านความสามารถในการใช้เทคโนโลยีตามหลักพรหมวิหาร 4 สอดคล้องกับ งานวิจัยของ ณัฐภัสสร ชื่นสุขสมหวัง และคณะ (2556) ได้ทำการศึกษาการประเมินความต้องการจำเป็นเพื่อพัฒนาสมรรถนะทางวิชาชีพของครูปฐมวัยในกรุงเทพมหานคร จำนวน 374 คน ผลการวิจัยพบว่า สมรรถนะด้านที่มีความต้องการจำเป็นมากที่สุดคือ ด้านการพัฒนาตนเอง รองลงมาคือ ด้านการสอน และด้านคุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ ตามลำดับ เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาตนเอง การวิจัยในชั้นเรียนมีความต้องการจำเป็นมากที่สุด รองลงมา คือ การศึกษาหาความรู้ และการทำงานเป็นทีม ตามลำดับด้านการสอน คือ การจัดการเรียนการสอน และการประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชนมีความต้องการจำเป็นมากที่สุด รองลงมาคือ การประเมินพัฒนาการ และด้านคุณธรรมจริยธรรม



และจรรยาบรรณวิชาชีพ คือ ความรักและศรัทธาในวิชาชีพมีความต้องการจำเป็นมากที่สุด รองลงมาคือ การมีวินัยและความรับผิดชอบ และการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ตามลำดับ ส่วนแนวทางการพัฒนาสมรรถนะทางวิชาชีพของครูปฐมวัยที่สำคัญที่สุดจำแนกตามความต้องการจำเป็นมากที่สุดของแต่ละด้าน ดังนี้ การวิจัยในชั้นเรียน คือ การสนับสนุนของผู้บริหาร การจัดการเรียนการสอน คือ การจัดอบรมให้ความรู้และติดตามผลจากหน่วยงานต้นสังกัด การประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชน คือ การส่งเสริมนโยบายการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ด้านความรักและศรัทธาในวิชาชีพ คือ การส่งเสริมให้ครูรักและตระหนักในอาชีพครู

5.2 การเปรียบเทียบการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนาตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์ในการทำงาน พบว่า โดยภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน เพราะส่วนใหญ่ มีอายุ 20 - 40 ปี และระดับการศึกษาปริญญาตรี มีประสบการณ์การทำงานระยะ 5 - 10 ปี ทำให้การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้คือ การจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การแก้ปัญหา และเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) (2543) ทรงเรียบเรียงหนังสือชุดธรรมะ ตอนที่ว่าด้วยพรหมวิหาร 4 สามารถสรุปความได้ว่า พรหมวิหาร 4 เป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ เป็นธรรมเป็นที่อยู่ซึ่งมีทั้งความดีและความสุขโดยให้ผู้ปฏิบัตินำไปใช้ ดังนี้ ขั้นแรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย คือ เมตตา ซึ่งมีอาการเป็นความคิดเกื้อกูล ต่อจากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีความทุกข์เดือดร้อนก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ คือ กรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นครั้งใดเห็นเขามีความสุข ไม่ทุกข์ ก็พลอยยินดีบันเทิงใจ คือ มุทิตา ซึ่งมีอาการพลอยยินดี และเมื่อไม่มีกิจควรจะทำต่อไป ก็อุเบกขา คือ อยู่วิเวก และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พรพนา บัญญัติ (2558) ได้ศึกษาการประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะครูของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 จังหวัดอ่างทอง จำนวน 374 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) ค่าดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะครูโดยรวมมีค่าเท่ากับ 0.26 โดยเรียงลำดับได้ดังนี้ คือ ด้านการสร้างความร่วมมือกับชุมชน (0.37) รองลงมา คือ ด้านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิจัย (0.34) ด้านการจัดการเรียนรู้ (0.22) ด้านการพัฒนาผู้เรียน (0.20) และด้านการบริหารจัดการชั้นเรียน (0.18) ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่า ครูมีความต้องการจำเป็นได้รับการพัฒนาสมรรถนะด้านการสร้างความ



ร่วมมือกับชุมชน เป็นอันดับแรก ด้านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิจัย เป็นอันดับที่ 2 และด้านการจัดการเรียนรู้ เป็นอันดับที่ 3 และ 2) ทางเลือกการพัฒนาสมรรถนะครูตามความต้องการจำเป็นด้านการสร้างความร่วมมือกับ ชุมชนในประเด็น ความสามารถในการนำชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานศึกษา เช่น ศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เชิญผู้ปกครอง และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ด้านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิจัย ในประเด็นความสามารถในการเขียนเอกสารทางวิชาการ เช่น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กำหนดนโยบายการพัฒนาครู ด้านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิจัยลงในแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และด้านการจัดการเรียนรู้ ในประเด็น ความสามารถในการสร้างและพัฒนาหลักสูตร เช่น จัดอบรมครูในด้านการจัดการเรียนรู้การสร้างและพัฒนาหลักสูตรจนได้ครูแกนนำแล้วใช้ครูแกนนำให้ความรู้

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐและมหาวิทยาลัย ควรมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาสมรรถนะเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร พัฒนาการจัดการเรียนการสอน และการใช้สื่อเทคโนโลยี เพื่อให้ครูได้มีการพัฒนาองค์ความรู้ต่อเนื่อง

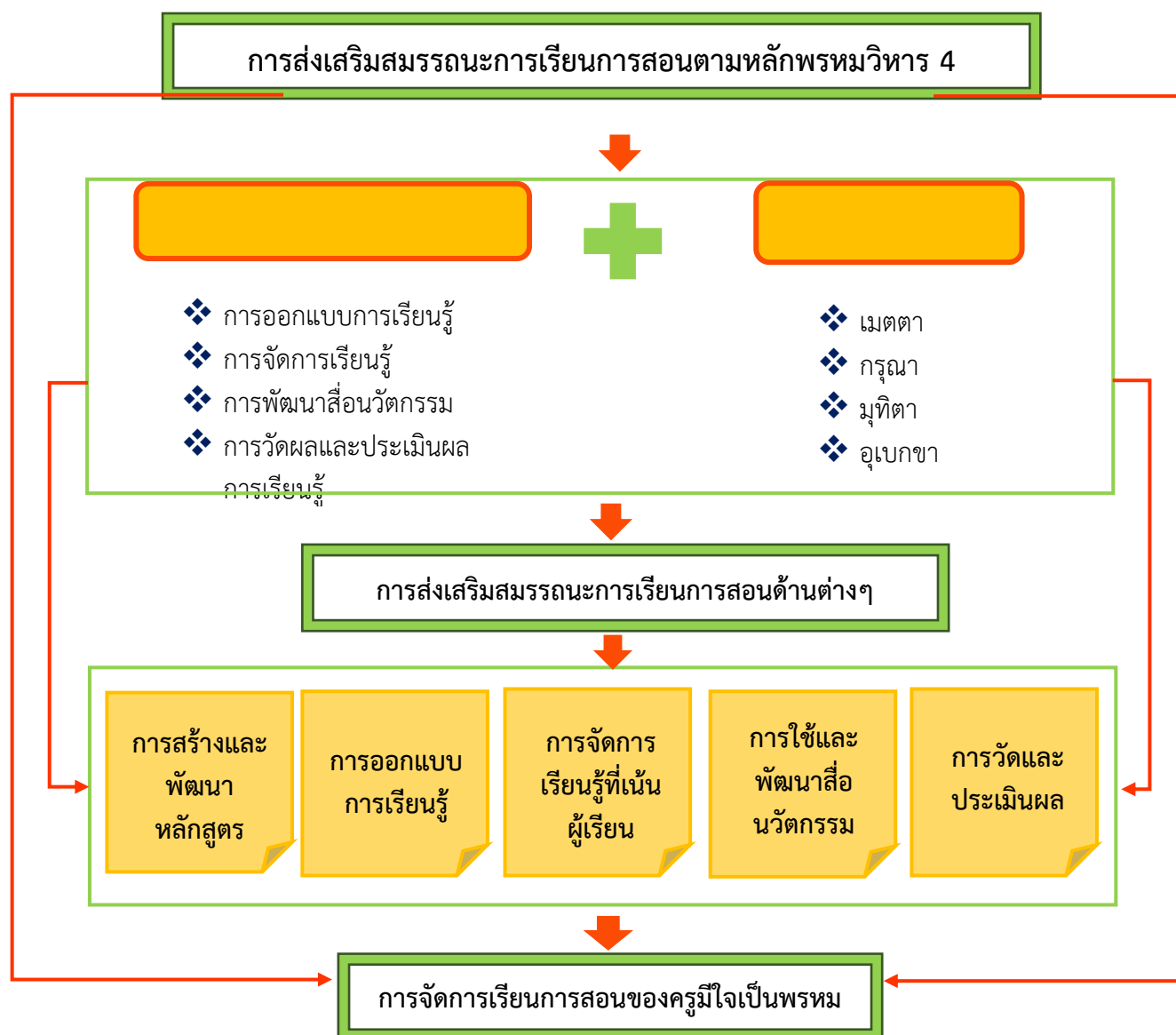
6.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยการส่งเสริมสมรรถนะการจัดการเรียนการสอนของครูตามหลักพรหมวิหาร 4
2. ควรศึกษาวิจัยการส่งเสริมการเรียนการสอนตามหลักพรหมวิหาร 4 ในสังกัดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย



7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การดำเนินการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนพระพุทธศาสนา ตามหลักพรหมวิหาร 4 กรณีศึกษา : โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปล่องค์ความรู้ที่ได้รับตาม Mapping ดังนี้



แผนภาพองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย



เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- ณัฐภัตสร ชื่นสุขสมหวัง และคณะ. (2556). *การประเมินความต้องการจำเป็นเพื่อพัฒนาสมรรถนะทางวิชาชีพของครูปฐมวัย*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย). คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2554). *การวิจัยเบื้องต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุริยาสาน.
- พรพนา บัญชีโต. (2558). *ได้ศึกษาการประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะครูของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 จังหวัดอ่างทอง*. (วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- พระอธิการเสด็จ ปฎิภาโร (ภาราช). (2564). การสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ชุมชนวังประจบ อำเภอมือง จังหวัดตาก. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(2), 144-156.
- โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). *ประวัติความเป็นมา*. เข้าถึงได้จาก http://sunday2.mcu.ac.th/?page_id=7
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2543). *รวมธรรมะ*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน.
- อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์. (2547). แนวคิดเรื่องสมรรถนะ Competency: เรื่องเก่าที่เรายังหลงทาง. *Chulalongkorn. จุฬาลงกรณ์วารสาร*, 16(3), 57 – 72.
- สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2563). *สองทศวรรษปฏิรูปการศึกษาไทยความล้มและความสำเร็จ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์. (ม.ป.ป.). *บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะระบบการประเมินครูและบุคลากรทางการศึกษา*. เข้าถึงได้จาก <http://www.moe.go.th/cgiscript/csArticles/articles>
- Likert, R. (1967). *The Method of Constructing and Attitude Scale*. In *Reading in Fishbein, M (Ed.), Attitude Theory and Measurement*. New York: McGraw-Hill.